

Piękno świata stworzonego według św. Augustyna

The Beauty of the World Created according to St. Augustine

Ks. Sylwester Jaśkiewicz¹

Abstract: The beauty of the world created, by Saint Augustine has been significantly enhanced, especially through inspiration coming from philosophy and biblical exegesis. The Bishop of Hippo was deeply convinced of the beauty (*pulchritudo, pulchrum, species*) of the visible world. The basic elements of the structure of every being, and therefore also of its beauty, include: number (*numerus*), measure (*mensura*), weight (*pondus*) and order (*ordo*). The beauty of the created world is the beauty that includes the visible world, man and angels. Both all creatures and each of them individually and in all their diversity are a song of praise to God the Creator, the Supreme Good and Beauty, who is a great Artist (*artifex magnus*).

Keywords: beauty; created world; cosmos; creatures; Supreme Beauty; Greatest Artist; Augustine

Piękno świata i jego tajemnice są przedmiotem podziwu i fascynacji człowieka w każdym czasie. Św. Jan Paweł II w swoim liście apostołskim opublikowanym w 1600-rocznicę nawrócenia św. Augustyna podkreślił, zwłaszcza w odniesieniu do współczesnych ludzi młodych, że ów wielki chrześcijański myśliciel „Zachęcał ich do umiłowania piękna, którego sam był wielkim miłośnikiem”². Mając na uwadze aktualność problematyki piękna, a także jej wielkiego rzecznika w osobie św. Augustyna, chcemy zapytać nie tyle o całokształt jego poglądów na temat piękna, przedstawiony już przez wielu współczesnych autorów³, ale o jego poglądy na temat piękna

¹ Ks. dr hab. Sylwester Jaśkiewicz, adiunkt, Wydział Teologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska; e-mail: sylwester.jaskiewicz@kul.pl; ORCID: 0000-0002-4941-3610.

² Jan Paweł II, *List apostołski „Augustinum Hipponensem” Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych i wiernych kościoła katolickiego w 1600 rocznicę nawrócenia św. Augustyna biskupa i doktora kościoła*, VoxP 14 (1988) s. 45. Zob. Augustinus, *Confessiones* IV 13, 20.

³ Por. J.-M. Fontanier, *La beauté selon Saint Augustin*, Rennes 2008; C. Harrison, *Beauty and Revelation in Thought of Saint Augustine*, Oxford 1992; B. Junxiao,

świata stworzonego, które jest dziełem Stwórcy. Na aktualność tego zagadnienia już w czasach św. Augustyna zdaje się wskazywać powstały najprawdopodobniej w latach 391-395 krótki poemat filozoficzny zatytułowany *De pulchritudine mundi*, który przypisany św. Augustynowi zawiera się w XVI rozdziale zagadkowego zbioru *Liber viginti unius sententiarum*⁴. Ponieważ św. Augustyn nie napisał żadnego odrębnego dzieła poświęconego pięknu świata, a jedyny młodzieńczy traktat poświęcony pięknu nie zachował się, stąd też zamiar zebrania i przedstawienia jego poglądów na temat piękna świata stworzonego w oparciu o jego wypowiedzi rozsiane w wielu dziełach, a także na podstawie współczesnych opracowań tego zagadnienia, zwłaszcza w teologii i literaturze patrystycznej. Najpierw więc wyjaśnione zostaną podstawowe pojęcia i ukazane źródła Augustyńskiej fascynacji pięknem. W dalszej kolejności zaś, po ogólnym zarysie poglądów tego starochrześcijańskiego myśliciela na temat pochodzenia piękna stworzeń, odsłonięte zostanie najpierw piękno świata stworzonego w jego całości, a następnie obecne w poszczególnych stworzeniach. Ostatecznym akordem albo też ukoronowaniem rozważań będzie wskazanie na źródło, z którego godne podziwu piękno wszechświata (*universitatis admirabilis pulchritudo*)⁵ pochodzi.

1. Wyjaśnienie pojęć

Św. Augustyn na określenie piękna używał kilku terminów. Najpierw są to *pulchritudo* i *pulchrum*⁶. O ile pierwszy termin o charakterze bardziej ogólnym wskazywał na piękno pierwotne i właściwe samemu

St. Augustine's Cosmological Arguments on Transcendent Beauty, „International Journal of Sino-Western Studies” 25 (2023) s. 64-77; A. Karpowicz-Zbińkowska, *Augustyńskie podejście do piękna w muzyce w ujęciu kard. J. Ratzingera*, w: *Muzyka sakralna. Piękno ocalone i ocalające*, red. J. Bramorski, Gdańsk 2016, s. 43-53; M. Scalisi, *La Bellezza in Agostino d'Ipbona. Poter educare attraverso il bello sesibile al Bello Immutabile*, Roma 2009; M. Schoepflin, *Dalla carne a Dio. Sant'Agostino e la bellezza*, Firenze 2010; P. Turzyński, *Piękno w teologii świętego Augustyna. Próba systematyzacji augustyńskiej estetyki teologicznej*, Radom 2013; M.-A. Vannier, *La beauté chez S. Augustin*, „Revue Connaissance des Pères de l'Église” 111 (2008) s. 59-61.

⁴ Por. M. Mendoza, *Pulchritudine mundi, De*, NDPAC III 4412. Utwór ten napisał najprawdopodobniej jeden z przyjaciół Augustyna z jego kręgu przyjaciół z Tagaste. Por. F. Dolbeau, *Un poème philosophique de l'Antiquité tardive: De pulchritudine mundi: Remarques sur le Liber XXI sententiarum*, REAug 42/1 (1996) s. 41.

⁵ Augustinus, *Enchiridion ad Laurentium* 3, 10, PL 40, 236.

⁶ Por. Augustinus, *Confessiones* IV 13, 20.

Bogu, tak drugi jako przymiotnik *pulchrum* odnosił się do piękna stworzenia i pełnił funkcję objaśniającą. W zestawieniu *pulchrum* z *aptum*⁷ piękno jako *pulchrum* – to piękno samo w sobie (*pulchrum, quod per se ipsum*), a jako *aptum* – pochodzi od bycia w harmonii z innymi rzeczami (*aptum autem, quod ad aliquid adcomodatatum deceret*)⁸. Podczas gdy *aptum* oznacza harmonijne przystosowanie jednego elementu do drugiego, *pulchrum* zaś oznacza zgodność przedmiotu z tym, czym powinien być, albo też z czym wypada mu być, a więc ze swoją doskonałością⁹. Jako *aptum* może być traktowany jakiś element, który jest piękny sam w sobie, a wraz z innym przyczynia się do uformowania całości jeszcze piękniejszej. *Aptum* i *pulchrum* nie są ze sobą sprzeczne. Często *pulchrum* jako całość wynika lub opiera się na *aptum*¹⁰. Dla Augustyna *aptum* nie jest pięknem własnym, ale wynikającym z uczestnictwa, przez co do innego piękna także odsyła¹¹. Dla wyrażenia właściwej pięknu proporcji w świecie widzialnym retoryka używała terminu *congruentia*, podczas gdy w odniesieniu zazwyczaj do dźwięków¹² i innych spostrzeżeń zmysłowych była używana *convenientia*¹³.

Ważnym terminem dla Augustyna jest łaciński rzeczownik *species*¹⁴, oznaczający wdzięk, piękność. Innym terminem używanym przez starochrześcijańskiego myśliciela na wyrażenie piękna jest *coaptatio*, który oznacza adaptację części całości, przystosowanie między nimi i do całości¹⁵. Równoważnymi terminami dla *coaptatio* są *congruentia partium* lub *concordia partium*¹⁶.

⁷ Pierwsze bardziej systematyczne zainteresowanie się Augustyna pięknem odnosiło się do retoryki i odczuwane jako *aptus*, jak zauważa Vittorino Grossi, było *decor* właściwym dla każdej rzeczy czy mowy. Por. V. Grossi, *La „via pulchritudinis” nella riflessione di Agostino d’Ippona*, PATH 4/2 (2005) s. 352.

⁸ Augustinus, *Confessiones* IV 15, 24. Por. Grossi, *La „via pulchritudinis”*, s. 352; I. Sciuto, *Bellezza*, w: *Agostino. Dizionario Enciclopedico*, red. A. Fitzgerald – L. Alici – A. Peretti, Roma 2007, s. 290 (dalej: ADE).

⁹ Por. Augustinus, *De civitate Dei* XXII 30, 1. Zob. J.-M. Fontanier, *Sur le traité d’Augustin „De pulchro et apto”: convenance, beauté et adaptation*, RSPT 73/3 (1989) s. 415.

¹⁰ Por. Fontanier, *Sur le traité*, s. 418.

¹¹ Por. Turzyński, *Piękno w teologii*, s. 196.

¹² Por. Augustinus, *De ordine* II 11, 33; Augustinus, *Confessiones* X 32, 48; 33, 49-53.

¹³ Por. Grossi, *La „via pulchritudinis”*, s. 373.

¹⁴ Por. Augustinus, *Sermo* 68, 6.

¹⁵ Por. Augustinus, *De civitate Dei* XXII 24, 4. Zob. Fontanier, *Sur le traité*, s. 418-419.

¹⁶ Por. Augustinus, *De civitate Dei* XXII 19, 2. Zob. Fontanier, *Sur le traité*, s. 419.

Biskup Hippony należy do tych myślicieli, którzy nie tylko stawiają pytania o to, co jest piękne (*Quid est ergo pulchrum*), czym jest piękność (*Et quid est pulchritudo*)¹⁷, ale i daje na nie liczne odpowiedzi. Ta wielość odpowiedzi nie jest wyrazem braku jasności przekonań Augustyna, ale uwidacznia bogactwo problematyki piękna i jego wielość aspektów. Piękno bowiem może być zmysłowe i duchowe, zewnętrzne i wewnętrzne, naturalne i nadprzyrodzone, przemijające i nieprzemijające, tym, które się używa, i tym, którym się cieszy. Zdaniem Italo Sciuto jeśli można w tej mnogości ujęć wskazać na jakieś pojęcie najbardziej charakterystyczne i zarazem właściwe dla całej myśli Augustyna, to jest nim *ordo* ('porządek')¹⁸. To właśnie porządek wyznacza zasadnicze rysy piękna w świecie¹⁹.

W odniesieniu do świata zaś Augustyn używa w pierwszej kolejności dwóch terminów: *mundum* i *saeculum*. O ile pierwszy z nich wykorzystywał zasadniczo w sensie kosmologicznym w odniesieniu do świata doczesnego i widzialnego, w tym także jako uosobienie tego, co ciągle stawia opór Chrystusowi, tak drugi wyraża to, co sprzeciwia się chrześcijaństwu, ale w relacji do czasu i historii²⁰. Świat dla Augustyna jest dziełem Stwórcy, a jako świat stworzony jest kosmosem, którego nazwa wywodzi się z greckiego „κοσμίς” oznaczającego dosłownie ‘ozdabiać, mieć harmonię, porządek, piękno, chwałę’²¹. Innym terminem stosowanym przez Augustyna w odniesieniu do piękna świata rozumianego najszerzej jest *universum* ('wszechświat'), którego nazwa zdaniem starochrześcijańskiego myśliciela wywodzi się od *unitas* ('jedność')²². Piękno wszechświata wyraża się w jedności i harmonii wszystkich stworzeń²³.

¹⁷ Por. Augustinus, *Confessionum* IV 13, 20; Harrison, *Beauty and Revelation*, s. 3.

¹⁸ Por. Sciuto, *Bellezza*, s. 289.

¹⁹ Por. Scalisi, *La Bellezza*, s. 56.

²⁰ Por. M.T. Clark, *Mondo*, ADE, s. 964-965; V. Grossi, *Agustín de Hipona. Vida, escritos, legado histórico*, Madrid 2022, s. 176-177.

²¹ Por. Sant'Agostino. *La Bellezza*, red. R. Piccolomini, Roma 2012, s. 40; Scalisi, *La Bellezza*, s. 73.

²² Por. Augustinus, *De Genesi adversus Manichaeos* I 21, 32; J. Edling, *Świat manifestacją Bożej dobroci i miłości w ujęciu św. Augustyna*, „Pedagogika Katolicka” 11/2 (2012) s. 113.

²³ Por. Augustinus, *De ordine* I 1, 2.

2. Źródła Augustyńskich poglądów na temat piękna

Augustyn należy do tych wybitnych starożytnych myślicieli, którego umysłowość i kulturę kształtowały tak literatura i filozofia Grecji oraz Rzymu, jak i wiara oraz księgi święte²⁴. Zwłaszcza o wpływie tych pierwszych mógłby zapewne coś powiedzieć jego młodzieńczy traktat o znamienym tytule *De pulchro et apto* dedykowany Hieriuszowi²⁵, gdyby nie zaginął²⁶.

Myśliciel z Tagasty był pełen podziwu dla poglądów Pitagorasa na temat porządku świata, a zwłaszcza, uniwersalnej wartości liczb w rzeczach²⁷. Niemniej ważna dla niego była filozofia platońska poprzez dzieła tłumaczone przez Mariusza Wiktoryna²⁸ i neoplatońska. Platońskie w swych korzeniach jest utożsamienie piękna z dobrem, a także przejście od piękna rzeczy stworzonych do tego niewidzialnego, poprzez siedem stopni aktywności duszy²⁹. Starochrześcijański myśliciel przejął od Platona i Plotyna estetykę wstępowania przez oczyszczenie³⁰, a ponadto od Plotyna obraz kosmosu jako mozaiki, której piękno wynika nie z poszczególnych elementów, ale z całości³¹. Wielkie wrażenie na Augustynie wywarły rozważania Plotyna nad naturą piękna oraz jego połączenie z reakcją podmiotu³². Często stawiając podobne jak Plotyn kwestie, odnajdywał w oparciu o jego myśl odmienne odpowiedzi: piękno jest czymś więcej od symetrii, cały urok tego słowa pochodzi z komunii z idealną formą, w życiu, w którym choć ważną rolę pełnią zmysły, dusza nie

²⁴ Por. Grossi, *La „via pulchritudinis”*, s. 352-353; Harrison, *Beauty and Revelation*, s. 4.

²⁵ Por. Augustinus, *Confessiones* IV 14; Piccolomini – Monopoli, *L'attualità di Agostino*, s. 185; Scalisi, *La Bellezza*, s. 52.

²⁶ Por. Augustinus, *Confessiones* IV 13, 20; Piccolomini – Monopoli, *L'attualità di Agostino*, s. 187; A. Trapè, *Święty Augustyn. Człowiek – duszpasterz – mistyk*, tł. J. Sulowski, Warszawa 1987, s. 250.

²⁷ Por. Augustinus, *De vera religione* 30, 55; L.C. Ferrari, *Cosmologia*, ADE, s. 489; S. Jaśkiewicz, *Św. Augustyn – poszukiwanie Boga*, Katowice 2012, s. 120.

²⁸ Por. Scalisi, *La Bellezza*, s. 17.

²⁹ Por. Augustinus, *De quantitate animae* XXXIII 70-76. Zob. Grossi, *La „via pulchritudinis”*, s. 355.

³⁰ Por. Grossi, *La „via pulchritudinis”*, s. 348; Scalisi, *La Bellezza*, s. 37-38.

³¹ Por. Augustinus, *De vera religione* 30, 55; H. Chadwick, *Augustyn*, tł. T. Szafranski, Warszawa 2000, s. 53.

³² Por. Chadwick, *Augustyn*, s. 70; Harrison, *Beauty and Revelation*, s. 5. Zob. Plotinus, *Enneades* I 6.

korzystając z ich pomocy, widzi je i poznaje, ale wspina się wyżej³³. Od Cyserona i od stoików Augustyn przejął równoważność terminologiczną *numerus-species* (liczba, postać/kształt), gdyż już Arpinata widział w liczbie doskonałość i naturalną jakość³⁴. Cyseron też ugruntuje Augustyna w odniesieniu do starożytnego przekonania o tym, że piękno samo w sobie jest godne pochwały i zachwytu³¹. Na pojęciu *aptum* Augustyn po swoim nawróceniu oparł swą odpowiedź w gnostyckim sporze o sprawiedliwość³⁵. Negatywne spojrzenie manichejczyków na świat materialny stanie się dla Augustyna bodźcem i motywem do ukazywania dobroci i piękna stworzenia³⁶.

Jeśli w opisie stworzenia z Księgi Rodzaju powtórzona została kilkakrotnie pochwała stworzenia (1,4; 1,10; 1,12; 1,18; 1,21; 1,25; 1,31), to tylko i wyłącznie z uwagi na pouczenie człowieka³⁷. W kontekście rozumienia piękna jako harmonii stworzenia zasługuje na podkreślenie użycie przez Augustyna tekstu: „sed omnia in mensura, et numero et pondere disposuisti” (Mdr 11,21)³⁸. Tekst ten używa Augustyn, aby wyjaśnić uczestnictwo świata stworzonego w umyśle Boga³⁹. Amalia Salvestrini zwraca uwagę na zorganizowanie kosmosu według porządku, według kryteriów dzieła stworzenia Boga (*ars Dei*), które są obecne w harmonijnym układzie stworzeń⁴⁰. Zachętę do wpatrywania się i odczytywania sensu uporządkowanego, rozumnego i pięknego świata odnajduje Augustyn u św. Pawła (Rz 1,20)⁴¹.

Ma wiele racji Maria Scalisi, która zauważa, że droga Augustyna do piękna nie jest drogą rozentuzjasmowanego młodzieńca, który

³³ Por. Harrison, *Beauty and Revelation*, s. 5.

³⁴ Por. M.T. Bettetini, *Beleza e piacere. La fatica del giudizio estetico in qualche pagina medievale*, „Aisthesis. Pratiche, linguaggi e saperi dell'estetico” 11/1 (2018) s. 8.

³⁵ Por. Augustinus, *Confessiones* III 7. Zob. Fontanier, *Sur le traité*, s. 413-414.

³⁶ Por. Turzyński, *Piękno w teologii*, s. 193.

³⁷ Por. Augustinus, *De civitate Dei* XI 21; Fontanier, *Sur le traité*, s. 418; A. Salvestrini, *L'artefice nel pensiero francescano*, Milano 2023, s. 52-55.

³⁸ Posiadany przez Augustyna tekst nosił siglum Sap 11,21d (Mdr 11,21d). Grecka wersja tego tekstu w *Septuagintie* miała siglum Sap 11,20d i takie też siglum ma on w *Nova Vulgata Bibliorum sacrorum editio* i współczesnych tłumaczeniach. Por. U. Pizzani, *Qualche osservazione sul concetto di armonia cosmica in Agostino e Cassiodoro alla luce di Sap 11,21(20)*, „Augustinianum” 32/2 (1992) s. 301. Biskup Hippony komentuje Sap 11,21 zwłaszcza w *De Genesi ad litteram* IV 3, 7-6, 12.

³⁹ Por. R. Williams, *Creazione*, ADE, s. 493.

⁴⁰ Por. Salvestrini, *L'artefice*, s. 56.

⁴¹ Por. Augustinus, *Sermo* 241, 2; Turzyński, *Piękno w teologii*, s. 205.

ukochał je miłością od pierwszego spojrzenia, ale drogą wciąż pogłębianej refleksji. Jest to dążenie do piękna dzięki wysiłkowi duszy i intelektu⁴².

3. Piękno stworzeń

Piękno świata jest pięknem stworzeń, które jak uczy wiara katolicka i rozum, są dziełem Boga⁴³. Augustyn kładzie duży nacisk na chrześcijańskie pojęcie stworzenia i opiera na nim podstawy relacji pomiędzy stworzeniem a Stwórcą. Starochrześcijański myśliciel jako baczny obserwator otaczającego go świata, a także jako znawca mądrości greckiej, fakt stworzenia świata odczytywał z jego zmienności (*mutabilitas*). Tym jednak, co go intrygowało najbardziej, było pragnienie wyjaśnienia, w jaki sposób Stwórca tego dokonał⁴⁴. Fragment Księgi Rodzaju o stworzeniu świata Augustyn komentował szerzej aż pięć lub sześć razy⁴⁵. Z niego wyniósł przekonanie o wypływającym z wszechmocy i dobroci Boga powołaniu do istnienia – poprzez Słowo odwieczne (Logos), które jest mocą i mądrością Bożą – wszystkich rzeczy „z niczego” (*ex nihilo*). Przed aktem stwórczym nie było bowiem niczego poza Bogiem, ani pustki, ani żadnego tworzywa wcześniej istniejącego⁴⁶. Rowan Williams zauważa, że choć Augustyn przejmując od swoich poprzedników niektóre argumenty w obronie *creatio ex nihilo*, to jednak sam bada tę koncepcję z niespotykaną dotąd szczegółowością, w tym nakreślając naturalną tendencję wszystkich stworzeń do harmonii i porządku⁴⁷.

⁴² Por. Scalisi, *La Bellezza*, s. 169-170.

⁴³ Por. Augustinus, *De Genesi ad litteram* I 14, 28.

⁴⁴ Por. Scalisi, *La Bellezza*, s. 72.

⁴⁵ Pierwszą próbą był traktat *De Genesi contra Manichaeos libri duo* (388-389). Kolejną *De Genesi ad litteram opus imperfectum* (ok. 393) oraz Księgi XI-XIII *Confessionum* (397-401). Czwartą *De Genesi ad litteram libri XII* (401-415). Należy tu także dodać XI księgę *De civitate Dei* (417-418) oraz początek *Contra adversarium legis et prophetarum* (419-421). Por. S. Jaśkiewicz, *Koncepcja Boga Stwórcy według św. Augustyna*, „Studia Teologii Dogmatycznej” 7 (2021) s. 81-82.

⁴⁶ Por. Augustinus, *Confessiones* XII 7, 7; V.A. Pricopi, *Augustine of Hippo on „creatio ex nihilo”*, „Agathos: An International Review of the Humanities and Social Sciences” 9/1 (2018) s. 37-38.

⁴⁷ Por. Williams, *Creazione*, s. 496.

Dobry i piękny Bóg stwarza rzeczy dobre i piękne⁴⁸. Z dobroci Stwórcy pochodzi każde piękno od najwyższego do najniższego⁴⁹ i do Niego jako piękna najwyższego i niezmiennego odsyła⁵⁰. Mając na uwadze naturę stworzeń, najniżej wśród wszystkich bytów, zdaniem Augustyna znajdują się byty nieożywione. Ponad nimi są stworzenia ożywione, wśród których mające dar rozradzania się lub wzajemnego zbliżania się, stoją wyżej od tych, które tej zdolności są pozbawione. Stworzenia ożywione dzielą się ponadto na te, które nie mają czucia, jak np. drzewa, oraz na stojące ponad nimi stworzenia taką właściwością obdarzone, jak np. zwierzęta. Pośród stworzeń czujących niżej stoją nierozumne, a wyżej – rozumne, jak np. nad zwierzętami stoją ludzie. Wreszcie wśród stworzeń rozumnych ponad stworzeniami śmiertelnymi stoją nieśmiertelne, tak jak aniołowie nad ludźmi⁵¹.

Piękno stworzeń podobnie jak piękno artystyczne jest pięknem obiektywnym⁵². Wszystkie stworzenia są doskonałe, a więc i piękne, bo zgodnie z Mdr 11,21 cechują je trzy elementy: miara (*mensura*), liczba (*numerus*) oraz waga (*pondus*), gdzie „miara wyznacza każdej rzeczy z góry jej rodzaj, liczba nadaje postać wszelkiej rzeczy, a waga użycza każdej stabilności i spokoju”⁵³. Inne potrójności używane przez Augustyna to miara (*mensura*), liczba (*numerus*) i układ (*ordo*)⁵⁴ albo miara (*modus*), postać (*species*) i porządek (*ordo*)⁵⁵. Augustyn kładzie szczególny akcent na porządek (*ordo*), który utożsamia się z całością wszechświata i objawia się w liczbie⁵⁶. We właściwym odczytaniu piękna stworzeń nie wystarczy jedynie zdolność postrzegania, ale konieczna jest refleksja. Samo bowiem odczuwanie przyjemności wobec piękna winno wziąć pod uwagę raczej obiektywne. Piękno ciała np. zdaniem Augustyna, polega „na harmonii części oraz na powabnym kolorycie ciała”⁵⁷. Piękno fizyczne jako piękno

⁴⁸ Por. Augustinus, *De civitate Dei* XI 21.

⁴⁹ Por. Augustinus, *De vera religione* 39, 72.

⁵⁰ Por. Augustinus, *Confessiones* X 6, 9.

⁵¹ Por. Augustinus, *De civitate Dei* XI 16.

⁵² Por. Scalisi, *La Bellezza*, s. 48.

⁵³ Augustinus, *De Genesi ad litteram libri duodecim* IV 3, 7, tł. J. Sulowski, Św. Augustyn, *Komentarz słowny do Księgi Rodzaju*, PSP 25, s. 170. Por. Augustinus, *De civitate Dei* V 11.

⁵⁴ Por. Augustinus, *De libero arbitrio* II 20, 54.

⁵⁵ Por. Augustinus, *De civitate Dei* XI 15.

⁵⁶ Por. Augustinus, *De ordine* I 6, 15; Scalisi, *La Bellezza*, s. 64.

⁵⁷ Augustinus, *Ep.* 3, 4, tł. W. Eborowicz, Św. Augustyn, *Listy*, Pelplin 1991, s. 140.

stworzone jest uczestnictwem w pięknie samego Boga i jego odbiciem⁵⁸. W odniesieniu do człowieka Stwórca obdarzył go nie tylko pięknem fizycznym, ale i duchowym⁵⁹.

4. Piękno stworzonego świata w jego całości

Augustyn z podziwem i zachwytem patrzył na świat stworzony, widząc w nim „najpiękniejszy ze światów możliwych”⁶⁰. Jest on jedną „wielką księgą piękna stworzenia” (*magnus liber species creaturae*)⁶¹. Dlatego też ubolewa nad tymi, którzy przez słabość umysłu nie są zdolni patrzeć na harmonijną i piękną całość świata, tak jak patrzy się np. na jedną wielką mozaikową posadzkę⁶². Starochrześcijański myśliciel myśli tu w pierwszej kolejności o manichejczykach, dla których świat był wynikiem mieszaniny cząstek światła i ciemności. Błędym założeniem manichejczyków było nie tylko kładzenie akcentu na estetyczny aspekt w ontologicznej hierarchii kosmosu, ale i koncentrowanie się na częściach a nie na całości. Ricardo Evangelista Brandão, odczytując intencje Augustyna, proponuje użycie wprowadzonego w latach dwudziestych XX wieku pojęcia „holizm” dla wyrażenia takiej wizji kosmosu jako całości, w której tworzące go części są ze sobą wzajemnie powiązane i współzależne. Całość nie jest zwykłą sumą części, ale takim wzajemnym ich powiązaniem, które tworzy jedność mimo wielości części składowych⁶³.

Stanisław Kowalczyk podkreśla – w poglądach pomanichejskich Augustyna na świat – związek optymizmu aksjologicznego z integryzmem estetycznym i dodaje: „Dobro i piękno uznane zostały za atrybuty całości: bądź kosmosu, bądź konkretnego przedmiotu”⁶⁴. Jak cenny w dostrzeże-

⁵⁸ Por. Augustinus, *De civitate Dei* V 11; Scalisi, *La Bellezza*, s. 69.

⁵⁹ Por. Augustinus, *De natura boni* 3.

⁶⁰ Augustinus, *Soliloquiorum* I 1, 2, tł. A. Świderkówna, *Solilokwia*, w: Św. Augustyn, *Dialogi filozoficzne*, opr. W. Seńko, Kraków 2001, s. 240 (dalej: DF).

⁶¹ Augustinus, *Sermo* 68, 6. Por. Sant’Agostino. *La Bellezza*, s. 44; Scalisi, *La Bellezza*, s. 79.

⁶² Augustinus, *De ordine* I 1, 2, tł. J. Modrzejewski, *O porządku*, DF, s. 156. Por. Junxiao, *St. Augustine’s Cosmological Arguments*, s. 75.

⁶³ Por. R.E. Brandão, *DE INTEGRITAS: a beleza na ordem holística da natureza, segundo Santo Agostinho*, „Civitas Augustiniana” 5 (2016) s. 148.

⁶⁴ S. Kowalczyk, *Argumenty z przyczynowości sprawczej i celowości w augustyńskiej filozofii Boga*, „Roczniki Filozoficzne” 19/1 (1971) s. 80.

niu piękna świata, a zarazem jego celowości⁶⁵, jest ogląd całościowy, wyjaśnia Augustyn na przykładzie piękna budowli, szyku całego wojska czy dzieła literackiego⁶⁶.

W pierwszym komentarzu do Księgi Rodzaju, komentując Rdz 1,31, Augustyn pochwała piękno złożone z wielu części pięknych bardziej od obecnego jedynie w którejś z nich⁶⁷, a przy tym, jak zauważa Fontanier, odmawia pełnego piękna poszczególnym częściom (*membra singula*), gdy są oderwane od organicznej całości (np. ręka oddzielona od ciała) albo stanowią niekompletną całość (np. ciało bez ręki)⁶⁸.

W *Mowie 19* biskup Hippony podkreśla, że całe stworzenie (*universa creatura*), a więc niebo, ziemia, morze i wszystko, co w nich się znajduje, rodzi podziw przez swoje piękno⁶⁹. Na innym miejscu powie, że świat uśmiecha się wieloma rzeczami pięknymi, silnymi i różnymi⁷⁰. Hippo-nata, zachęcając do wpatrywania się w piękno świata, wyjaśnia: „Otóż cały ów związek stworzeń, całe to nadzwyczaj uporządkowane piękno, od najniższych bytów, aż po najwyższe wznoszące się, i od najwyższych po najniższe zstępując, nigdzie nie mając przerwy, ale przez elementy przeciwstawne zrównoważone, całe ono wychwala Boga”⁷¹.

Augustyn podkreśla dwa ważne przymioty wszystkiego, co istnieje, a są nimi trwanie i jedność. Ta ostatnia „jest ideą wszelkiego piękna”⁷². Nawet jeśli wszystkie stworzenia cechuje zmienność, to jednak nie zakłóca ona piękna boskiego porządku, gdyż jest częścią uniwersalnej harmonii. Bai Junxiao harmonię świata w kontekście zmienności czasowej w myśli św. Augustyna⁷³ zestawia z harmonią muzyczną, aby podkreślić, że biskup Hippony uważa Boga za muzyka, który prowadzi harmonijną symfonię wszystkich elementów wszechświata⁷⁴.

⁶⁵ Augustyn nie używa pojęć celu oraz celowości, ale mówi o pięknie świata. Por. Kowalczyk, *Argumenty z przyczynowości*, s. 81.

⁶⁶ Por. Augustinus, *De musica* VI 11, 30.

⁶⁷ Por. Augustinus, *De Genesi adversus Manichaeos* I 21, 32.

⁶⁸ Por. Fontanier, *Sur le traité*, s. 418.

⁶⁹ Augustinus, *Sermo* 19, 5, PL 38, 136: „Movent plane. Quare? Quia pulchra sunt”.

⁷⁰ Augustinus, *Sermo* 158, 7, PL 38, 866: „Arridet mundus multi rebus, pulchris, fortibus, variis”.

⁷¹ Augustinus, *Enarratio in Psalmum* 144, 13, NBA 28, s. 708, tł. J. Sulowski, *Objaśnienia Psalmów*, PSP 42, s. 294.

⁷² Augustinus, *Ep.* 18, 2, PL 33, 85, tł. W. Eborowicz, *Św. Augustyn, Listy*, s. 171.

⁷³ Por. Augustinus, *Ep.* 138, 1, 5.

⁷⁴ Por. Junxiao, *St. Augustine's Cosmological Arguments*, s. 76.

Ogląd całościowy jako warunek dostrzeżenia piękna odnosi się także do poszczególnych stworzeń, gdyż, jak zauważa Augustyn, „nie ma bowiem rzeczy uporządkowanej, która nie byłaby piękna”⁷⁵. Każde z osoba i wszystkie razem stworzenia jako *creatura divina* widziane jako dobre i piękne potwierdzają wyraźnie pokonanie przez Augustyna pesymizmu manichejskiego. W kontekście jednak dobroci całego stworzenia i uporządkowania świata rodzą się pytania jakże ważne również dla samego biskupa Hippony: „quid sit malum?”⁷⁶, „unde malum?”⁷⁷. Hipponata odrzuca zarówno manichejską koncepcję zła rozumianego jako samodzielne *principium*, jak i pelagiańską koncepcję niewiedzy jako jego przyczyny, a sam jego źródło upatruje w suwerenności woli⁷⁸. Choć Augustyn nie rozwiąże do końca problemu zła, jak zauważa Maria Scalisi, to jednak skoncentruje się na odpowiedzi na pytanie: „quid est malum?”⁷⁹.

5. Piękno stworzonego świata w jego elementach

Zaskakujący zdaniem Marii Tilde Bettetini jest fakt, że biskup Hippony, który rozkoszował się w poezji Wergiliusza i sam pozostawił po sobie wiele świadectw poetyckich i artystycznych uniesień, definiuje piękno, choć słowami jasnymi, to jednak mało uroczymi, bo takimi jak liczba, jedność, równość, postać w sensie doskonałości czy forma⁸⁰. Za prawdziwie rewolucyjne zdaniem Paolo Pagani należy uznać przekonanie Augustyna o tym, że nie tylko wszystkie rzeczy razem są dobre, ale i każda rzecz rozpatrywana indywidualnie jest dobra⁸¹. Piękne i różnorodne

⁷⁵ Augustinus, *De vera religione* 41, 77, NBA 6/1, s. 116, tł. J. Ptaszyński, *Św. Augustyn, O prawdziwej wierze*, DF, s. 792.

⁷⁶ Por. Augustinus, *De moribus Ecclesiae catholicae* II 2, 2; II 3, 5; II 5, 7; II 8, 11.

⁷⁷ Por. Augustinus, *Confessiones* III 7, 12; VII 3, 4; VII 7, 11.

⁷⁸ Por. H. Cholewińska, *Zagadnienie genezy zła w myśli świętego Augustyna*, STV 37/1 (1999) s. 111-112; Scalisi, *La Bellezza*, s. 81.

⁷⁹ Por. Scalisi, *La Bellezza*, s. 82. Zło według Augustyna ma w pierwszej kolejności charakter prywatny, tzn. jest brakiem dobra właściwego naturze, co więcej, bez dobra nie istnieje. Złem w przypadku bytów rozumnych jest przywiązanie się przez wolę jako władzę duszy do dóbr niższych, a odwrócenie się od najwyższego Dobra. Niezachowanie hierarchii dóbr jest grzechem. Złem jest wreszcie zło doznawane (*malum ut poena*), czyli kara za grzech. Por. Cholewińska, *Zagadnienie genezy*, s. 90-95.

⁸⁰ Por. Bettetini, *Beleza e piacere*, s. 8.

⁸¹ Por. P. Pagani, *Il libro settimo delle „Confessioni”*: *Dio e il male*, „Forum” 6 (2020) s. 123.

kształty, jak świetliste i powabne barwy, w których mają zamiłowanie oczy człowieka, Bóg stworzył jako bardzo dobre (por. Rdz 1,31)⁸².

Augustyn chwala wielkie piękno ziemi, niezwykle cuda w ziarnku i rodzeniu się, zdumiewa się nad wielkością opływającego morza, fascynuje się niebem i pięknem gwiazd, podziwia jasność słońca sprawiającego swym blaskiem dzień i księżycą rozjaśniającego ciemności nocy⁸³. W swoich *Wyznaniach* biskup Hippony wspomina nawet piękno, urok skradzionych owoców⁸⁴. Choć Augustyn wyznaje, że nie wie, po co zostały stworzone myszy, żaby, muchy czy robaki – to jednak konkluduje, że „w swoim rodzaju wszystko jest piękne” (*omnia in suo genere pulchra esse*)⁸⁵. W wyjaśnieniu Ps 144,15 biskup Hippony, mówiąc o niewypowiedzianym splendorze, wspaniałości (*decor*) królestwa Bożego, najpierw ów splendor dostrzega w otaczającym świetle. Widzi go w ziemi, morzu, powietrzu, niebie, gwiazdach, ale i w robakach, rybach i w każdym pełzającym po ziemi stworzeniu⁸⁶.

Jednym wielkim mikrokosmosem, a zarazem syntezą całego stworzenia, również w wymiarze piękna, jest dla Augustyna człowiek⁸⁷. Biskup Hippony dostrzega jego piękno tak w wymiarze zewnętrznym, jak i o wiele bardziej w wewnętrznym. Ten pierwszy odnosi się do poszczególnych członków i całego ciała. W komentarzu do Rdz 1,31 zauważa: „w ciele ludzkim, jeżeli podziwiamy tylko oczy, albo tylko nos, policzki, głowę, ręce, nogi i inne części ciała i jeżeli wyłącznie słusznie podziwiamy tylko je same jako piękne, to o ileż bardziej godne pochwały jest całe ciało, któremu wszystkie członki, piękne same w sobie, udzielają swojej piękności”⁸⁸. Układ całego ciała i jego sprzężenie z ruchem jest dla Augustyna, podobnie jak dla starożytnych Greków, jak jakiś instrument muzyczny, harmonia (*ἀρμονία, suavitas*), którego

⁸² Por. Augustinus, *Confessiones* X 34, 51.

⁸³ Por. Augustinus, *Enarratio in Psalmum* 41, 7, tł. J. Sulowski, *Objaśnienia Psalmów*, PSP 38, s. 127; *Sant'Agostino. La Bellezza*, s. 45.

⁸⁴ Por. Augustinus, *Confessiones* II 6.

⁸⁵ Augustinus, *De Genesi contra Manichaeos* I 16, 26, tł. J. Sulowski, *Przeciwko manichejczykom komentarz do księgi Rodzaju*, PSP 25, s. 165.

⁸⁶ Por. Augustinus, *Enarratio in Psalmum* 144, 15; Turzyński, *Piękno w teologii*, s. 194.

⁸⁷ Por. Augustinus, *Contra Priscillianistas et Origenistas* 8, 11; Scalisi, *La Bellezza*, s. 82-91.

⁸⁸ Augustinus, *De Genesi contra Manichaeos* I 21, 32, tł. J. Sulowski, *Przeciwko manichejczykom komentarz do księgi Rodzaju*, PSP 25, s. 41. Por. Jaśkiewicz, *Św. Augustyn*, s. 120.

poszczególne części, będąc przystosowane do określonego działania, mają w sobie zarazem jakieś piękno⁸⁹. Nawet jeśli nie w ciele człowieka kryje się jego podobieństwo do Boga (por. Rdz 1,27)⁹⁰, to jednak również i jego wyprostowana sylwetka ciała umożliwia nie tylko złeczone mu panowanie nad zwierzętami, ale i kierowanie się ku temu, co wyższe, a więc ku rzeczom wiecznym i duchowym⁹¹. Człowiekowi właściwe są pewne prawidła piękna (*pulchritudinis leges*), dzięki którym potrafi on wznieść się od piękna dostrzeganego w świecie zewnętrznym do obecnego w jego własnym wnętrzu⁹². Augustyn, mając zaś na uwadze całą dziedzinę rozkoszy i najniższego rodzaju piękna w człowieku, a także jego zdeformowania na skutek grzechu i pożyteczności, zauważa, że Opatrzność Boża czyni wszystko, aby oderwać go od piękna zewnętrznego i ukierunkować na piękno duchowe, na służbę jedynemu, najwyższemu Panu wszechrzeczy⁹³.

U podstaw piękna wewnętrznego człowieka, a więc piękna jego ducha i zarazem jako racja jego nieskończonego pragnienia szczęścia, prawdy i życia wypełniających niespokojne serce, leży wypływająca z opisu stworzenia prawda o stworzeniu człowieka na obraz Boży (Rdz. 1,26). O ile wszystkie inne niższe stworzenia są podobne do Boga, tak tylko człowiek jest Jego obrazem. Obraz ten stanowi najszlachetniejszą część ludzkiej duszy⁹⁴, dzięki której cieszy się on poznaniem Stwórcy. Świat wewnętrzny ducha ludzkiego różni się diametralnie od tego zewnętrznego⁹⁵. Jest on bardzo płodny, otwarty, staje się wręcz pragnieniem, dążeniem, miłością ku innym⁹⁶. Są zasadniczo dwie racje, jak zauważa Remo Piccolomini, które skłaniały Augustyna do pogłębionych rozważań nad problemem obrazu Bożego w człowieku. Najpierw ponieważ chciał on wiedzieć, gdzie rodzi się w człowieku pragnienie Boga. Nie bez znaczenia był też kontekst manichejski, gdyż uczyli oni, że według Kościoła obraz ten znajdował się w ciele⁹⁷. Augustyn swoje przekonanie o tym, że

⁸⁹ Por. Augustinus, *De civitate Dei* XXII 24, 4.

⁹⁰ Temat człowieka jako obrazu Boga jest jednym z centralnych tematów myśli augustyńskiej. Por. *Sant'Agostino. La Bellezza*, s. 47.

⁹¹ Augustinus, *De Genesi contra Manichaeos* I 17, 28.

⁹² Por. Augustinus, *De libero arbitrio* II 16, 41.

⁹³ Por. Augustinus, *De vera religione* 40, 75.

⁹⁴ Por. Augustinus, *De Trinitate* XIV 4, 6; Scalisi, *La Bellezza*, s. 97.

⁹⁵ Por. Augustinus, *Confessiones* XII 8, 15.

⁹⁶ Por. Augustinus, *De civitate Dei* XII 27.

⁹⁷ Por. *Sant'Agostino. La Bellezza*, s. 50.

człowiek może zbliżyć się do tajemnicy Trójcy Świętej w swoim wnętrzu, przedstawił w księgach IX-XV *De Trinitate*, wskazując na trzy różne władze ducha: pamięć (*memoria*), intelekt (*intelligentia*) i wolę (*voluntas*)⁹⁸. Piękno wnętrza człowieka nosi w sobie zamię prawdę, gdyż jego dusza jest obrazem Boga, gdy cała oddaje się kontemplacji prawdy⁹⁹.

To dzięki prymatowi wewnętrznosci, jak zauważa Italo Sciuto, objawia się także wymiar moralny piękna, a więc piękno sumienia, piękno duszy wyrażające się w cnocie i mądrości, sprawiedliwości, a zwłaszcza w miłości¹⁰⁰. To miłość, jak podkreśli Augustyn, czyni ludzi pięknymi i jest pięknem duszy¹⁰¹.

O ile symbolem najniższego ze stworzeń jest dla Augustyna choćby najmniejszy „robaczek”, to najwyższym i najpiękniejszym zarazem rodzajem stworzeń są aniołowie¹⁰². Ci są nie tylko jak ludzie istotami rozumnymi, ale i duchowymi, którym dane jest kontemplować Boga. Część z nich swą wolną wolą odwróciła się i opuściła Stwórcę¹⁰³. Aniołowie dobrzy, uczestnicząc w wieczności i prawdzie Stwórcy, a co za tym idzie, także w Jego pięknie, odznaczają się zdumiewającym pięknem¹⁰⁴.

6. Od piękna świata do piękna Boga

O pięknie świata jako pięknie rzeczy stworzonych mówi biskup Hippony w jednej ze swoich mów wygłoszonych w oktawie Wielkanocy w okresie pomiędzy 405 a 410 rokiem¹⁰⁵. Piękno (*pulchritudo*) ziemi, morza, powietrza, nieba, porządku gwiazd, blasku słońca, jasności księżycy, zwierząt jest wyznaniem (*confessio*), hymnem chwały na cześć tego, który jest piękny (*pulcher*) i nie podlega żadnej zmianie¹⁰⁶. Augustyn już w swoim słynnym dialogu wewnętrznym, jaki prowadzi z Bogiem, woła:

⁹⁸ Por. Augustinus, *De Trinitate* XV 7, 11; Sant'Agostino. *La Bellezza*, s. 50-51; Scalisi, *La Bellezza*, s. 98-99.

⁹⁹ Por. Augustinus, *De Trinitate* XII 7, 10; Scalisi, *La Bellezza*, s. 105.

¹⁰⁰ Por. Sciuto, *Bellezza*, s. 289; P. Turzyński, *Zasada wewnętrznosci w myśli świętego Augustyna*, VoxP 75 (2020) s. 496-498.

¹⁰¹ Por. Augustinus, *In epistulam Iohannis ad Parthos tractatus* 9, 9.

¹⁰² Por. Augustinus, *In Iohannis evangelium tractatus* 1, 13.

¹⁰³ Por. Augustinus, *De civitate Dei* XII 1.

¹⁰⁴ Por. Augustinus, *Sermo* 19, 5.

¹⁰⁵ Por. *Tavola dei Sermones*, ADE, s. 90.

¹⁰⁶ Por. Augustinus, *Sermo* 241, 2; Jaśkiewicz, *Św. Augustyn*, s. 124; Schoepflin, *Dalla carne a Dio*, s. 24.

„Tyś jest, Boże, Dobrem i Pięknem, w Tobie i dzięki Tobie, i przez Ciebie dobre i piękne jest wszystko, co jest dobre i piękne”¹⁰⁷. Stwórca dla Augustyna to „piękność wszystkich rzeczy pięknych” (*pulchritudo pulchrorum omnium*)¹⁰⁸. Z Boga, który jest najwyższą pięknnością, sprawcy i miłośnicy piękności materialnych czerpią miarę (*modus*)¹⁰⁹.

Istnieje ścisły związek piękna stworzonego świata z pięknem samego Boga. Piękno świata jest świadectwem i śladem Stwórcy (*testimonium i vestigium Dei*)¹¹⁰. Zewsząd (*undique*) dochodzące do człowieka piękno dzieł (*pulchritudo operis*) mówi o Bogu twórcy, artyście (*artifex*)¹¹¹. Tak w rzeczach wielkich, jak i małych Stwórca jest artystą wielkim (*artifex magnus*)¹¹². Człowiek, patrząc na piękno świata jak przez lustro (*per speculum*)¹¹³, powinien dostrzegać i chwalić zamysł Stwórcy (*consilium Creatoris*)¹¹³. Biskup Hippony nie tylko podkreśla, jak ważne jest wpatrywanie się w piękno świata stworzonego, aby dojść do Stwórcy, ale i stawia pytanie: „Dlaczego więc nie każdemu człowiekowi wszechświat mówi to samo?”¹¹⁴. Choć w pewnym sensie pytanie to pozostaje pytaniem otwartym¹¹⁵, to jednak mowę piękna świata pojmują ci, „którzy orędzie otrzymane za pośrednictwem zmysłów zestawiają z prawdą, trwającą wewnątrz nich samych”¹¹⁶. Kontemplowanie piękna świata stworzonego jest procesem wznoszenia się, wchodzenia „jak po drabinie” ku pięknemu wciąż wyższemu, aż ku samemu Bogu, aby się Nim cieszyć i Go chwalić¹¹⁷.

W porządku miłowania tylko Bóg jako najpiękniejszy i jako źródło piękna jest godzien miłości¹¹⁸. Od Niego też jako piękności najwyższej pochodzi piękno, które przez dusze artystów spływa na ich dzieła¹¹⁹.

¹⁰⁷ Augustinus, *Soliloquiorum* I 1, 3, tł. A. Świderkówna, *Solilokwia*, DF, s. 240.

¹⁰⁸ Augustinus, *Confessiones* III 6, 10, tł. Z. Kubiak, *Święty Augustyn, Wyznania*, Warszawa 1978, s. 39.

¹⁰⁹ Augustinus, *Confessiones* X 34, 53.

¹¹⁰ Por. Turzyński, *Piękno w teologii*, s. 193.

¹¹¹ Por. Augustinus, *Enarratio in Psalmum* 145, 5, CC 40, 2108.

¹¹² Por. Scalisi, *La Bellezza*, s. 75.

¹¹³ Por. Augustinus, *Sermo* 68, 5; A. Eckmann, *Symbol Apostolski w pismach świętego Augustyna*, Lublin 1999, s. 41.

¹¹⁴ Augustinus, *Confessiones* X 6, 10, tł. Kubiak, *Wyznania*, s. 180. Por. Scalisi, *La Bellezza*, s. 77.

¹¹⁵ Por. Grossi, *La „via pulchritudinis”*, s. 356.

¹¹⁶ Augustinus, *Confessiones* X 6, 10, tł. Kubiak, *Wyznania*, s. 180-181.

¹¹⁷ Por. Scalisi, *La Bellezza*, s. 76-78.

¹¹⁸ Por. Augustinus, *Confessiones* XIII 20, 28.

¹¹⁹ Por. Augustinus, *Confessiones* X 34, 53.

7. Zakończenie

Nawet jeśli św. Augustyn nie pozostawił po sobie żadnego dzieła rzędu *Pieśni słonecznej* św. Franciszka dla wychwalenia piękna stworzenia, a krótki poemat filozoficzny noszący tytuł *De pulchritudine mundi* nie jest jego dziełem, to jednak poprzez liczne jego wypowiedzi i całościowe ujęcie jawi się on jako pełen entuzjazmu miłośnik i krzewiciel piękna stworzonego świata. Dużą pomocą w rozmiłowaniu się pięknem była dla Augustyna najpierw starożytna filozofia, poczynając od Pitagorasa aż po Arpinatę, a następnie przesłanie świętych ksiąg. Z tych ostatnich, a zwłaszcza z pierwszego opisu stworzenia, wydobywa on przesłanie o pochwalę Stwórcy dla dobra i piękna wszystkich stworzeń (Rdz 1,31), które w rzeczywistości jest przesłaniem dla człowieka. Kapitalne znaczenie ma też dla Augustyna biblijne stwierdzenie z Mdr 11,21 o uporządkowaniu świata. Te i inne racje pozwolą biskupowi Hippony nie tylko pogłębić chrześcijańskie orędzie o stworzeniu, ale i stanowić będą cenny oręż w zbijaniu błędnych poglądów, zwłaszcza manichejskich.

Świat stworzony ma według Augustyna swój język, alfabet, przez co człowiek, aby dobrze go poznać i zrozumieć, musi wyrobić w sobie wrażliwość i poprawną umiejętność czytania. Język stworzonego świata jest narracyjny, obrazowy, przez co domaga się postawy religijnego słuchania i kontemplacji. Człowiek jest wezwany do wpatrywania się, rozważania, kontemplowania (*intueor*) piękna stworzonego świata, które nie tylko oddziałuje na zmysł wzroku, ale i ma moc poruszenia duszy. Dostrzegalne piękno (*pulchritudo, pulchrum, species, decor*) to w pierwszej kolejności forma (*forma*), porządek (*ordo*), harmonia (*harmonia*), liczba (*numerus*), waga (*pondus*). Starochrześcijański myśliciel zasadniczo dzieli je na piękno stworzone (cały kosmos) oraz piękno niestworzone (Bóg). Jako zapalony entuzjasta piękna, w rzeczywistości odnajdując je w sferze wewnętrznej i świetle ducha, nie pomija też piękna zmysłowego, piękna kryjącego się w otaczającym świetle i to właśnie przez nie wznosi się aż ku jego autorowi, pięknu odwiecznemu, samemu Bogu.

Przestrzenią albo też horyzontem rozważań Augustyna o pięknie jest cały wszechświat, który w myśl filozofii greckiej rozumie jako harmonię, porządek, układ liczb czy właściwy ciężar. Tak jak w królestwie roślin Augustyn podziwia i bada piękno ziół i owoców, tak od najmniejszych robaczek w królestwie zwierząt przechodzi aż do górującego nad nimi arcydzieła piękna, jakim jest człowiek złożony z duszy i ciała. Układ jego zewnętrznych i wewnętrznych części starochrześcijański myśliciel

porównuje do układu instrumentu muzycznego, który Grecy nazywali harmonią¹²⁰. Prawdziwe zdumienie ogarnia Augustyna wobec głębi ludzkiego ducha, a zwłaszcza samej podstawy wewnętrznego piękna człowieka, jaką jest w nim obraz Boży (por. Rdz 1,26). Nie mniej zdumiewający jest także zakorzeniony w „głębi duszy” wymiar moralny piękna, które łączy się z prawdą i miłością. Augustyn dostrzega też zdumiewające piękno stworzeń natury duchowej, jakimi są służący Bogu aniołowie.

Piękno świata prowadzi Augustyna do jego Stworzyciela. Stwórca wszechrzeczy nie jest zwykłym rzemieślnikiem, artystą (*artifex*), który z dostępnej mu materii czyni rzeczy, jedna po drugiej, według wcześniej posiadanych wzorców miary, liczby czy wagi. Relacja stworzeń do Stwórcy jest relacją uczestnictwa, a sam Stwórca jest artystą wielkim (*artifex magnus*). Bóg Stwórca rzeczy widzialnych i niewidzialnych wyznacza miarę wszystkim rzeczom, daje im właściwą formę i piękno oraz porządkuje wszystko, sam będąc najwyższym dobrem (*summum bonum*), najwyższym pięknem, „pięknością wszystkich rzeczy pięknych” (*pulchritudo pulchrorum omnium*).

Bibliography

Sources

- Augustinus, *Confessionum libri tredecim*, ed. M. Pellegrino et al., NBA 1, Roma 1965, s. 4-503, tł. Z. Kubiak, Święty Augustyn, *Wyznania*, Warszawa 1978.
- Augustinus, *Contra Priscillianistas et Origenistas liber unus*, ed. K.-D. Daur, Turnhout 1985, s. 165-178.
- Augustinus, *De civitate Dei libri viginti duo*, ed. E. Hoffmann, CSEL 40/1, 40/2, Vienna 1899-1900, tł. W. Kornatowski, Święty Augustyn, *O Państwie Bożym. Przeciw poganom ksiąg XXII*, t. 1-2, Warszawa 1977.
- Augustinus, *De Genesi ad litteram libri duodecim*, ed. L. Carrozzi, NBA 9/2, Roma 1989, s. 12-727, tł. J. Sulowski, Św. Augustyn, *Komentarz słowny do Księgi Rodzaju*, PSP 25, Warszawa 1980, s. 113-382.
- Augustinus, *De Genesi contra Manichaeos libri duo*, tł. A. Di Giovanni – A. Penna – L. Carrozzi, NBA 9/1, s. 58-181, tł. J. Sulowski, Św. Augustyn, *Przeciwko Manichejczykom komentarz do Księgi Rodzaju*, PSP 25, Warszawa 1980, s. 21-82.
- Augustinus, *De libero arbitrio libri tres*, ed. W.M. Green, CCL 29, Turnhout 1970, s. 211-321.

¹²⁰ Por. Augustinus, *De civitate Dei* XXII 24, 4.

- Augustinus, *De moribus Ecclesiae catholicae et de moribus Manichaeorum libri duo*, ed. F. Decret – L. Alici – A. Pieretti, NBA 13/1, Roma 1997, s. 18-199.
- Augustinus, *De musica libri sex*, ed. A. Trapè – D. Gentili, NBA 3/2, Roma 1976, s. 400-707.
- Augustinus, *De natura boni liber unus*, ed. F. Decret – L. Alici – A. Pieretti, NBA 13/1, Roma 1997, s. 348-407.
- Augustinus, *De ordine libri duo*, ed. D. Gentili, NBA 3/1, s. 248-359, tł. J. Modrzejewski, Św. Augustyn, *Dialogi filozoficzne*, opr. W. Seńko, Kraków 2001, s. 155-233.
- Augustinus, *De Trinitate libri quindecim*, ed. A. Trapè – M.F. Sciacca – G. Beschin, NBA 4, Roma 1987, s. 6-719.
- Augustinus, *De vera religione*, ed. A. Pieretti, NBA 6/1, Roma 1995, s. 15-157, tł. J. Ptaszyński, Św. Augustyn, *O prawdziwej wierze*, w: Św. Augustyn, *Dialogi filozoficzne*, opr. W. Seńko, Kraków 2001, s. 733-818.
- Augustinus, *Enarrationes in Psalmos*, ed. A. Corticelli et al., NBA 28, Roma 1977, s. 2-937, tł. J. Sulowski, Św. Augustyn, *Objaśnienia Psalmów (Ps 124-150)*, PSP 42, Warszawa 1986.
- Augustinus, *Enchiridion ad Laurentium sive de fide, spe et charitate liber unus*, PL 40, 231-290.
- Augustinus, *Epistola 3*; 18, PL 33, 67-68; 85-86, tł. W. Eborowicz, Św. Augustyn, *Listy*, Pelplin 1991, s. 138-142, 170-171; *Epistola 138*, PL 33, 525-535.
- Augustinus, *In Iohannis evangelium tractatus CXXIV*, ed. A. Vita – E. Gandolfo – V. Tarulli, NBA 24/1, Roma 1968, s. 2-1013.
- Augustinus, *In epistolam Iohannis ad Parthos tractatus decem*, ed. G. Madurini – L. Muscolino – F. Monteverde, NBA 24/2, Roma 2004, s. 1636-1855.
- Augustinus, *Sermo 19*; 158, PL 38, 132-137; 862-867; *Sermo 68*, PLS 2, ed. A.-G. Hamman, Paris 1960, s. 501-512.
- Augustinus, *Soliloquiorum libri duo*, ed. D. Gentili, NBA 3/1, Roma 1970, s. 382-487, tł. A. Świderkówna, *Solilokwia*, Św. Augustyn, *Dialogi filozoficzne*, opr. W. Seńko, Kraków 2001, s. 239-305.

Studies

- Bettetini M.T., *Beleza e piacere. La fatica del giudizio estetico in qualche pagina medievale*, „Aisthesis. Pratiche, linguaggi e saperi dell'estetico” 11/1 (2018) s. 7-12.
- Brandão R.E., *DE INTEGRITAS: a beleza na ordem holística da natureza, segundo Santo Agostinho*, „Civitas Augustiniana” 5 (2016) s. 147-167.
- Chadwick H., *Augustyn*, tł. T. Szafrąński, Warszawa 2000.
- Cholewińska H., *Zagadnienie genezy zła w myśli świętego Augustyna*, „Studia Theologica Varsaviensia” 37/1 (1999) s. 87-113.
- Clark M.T., *Mondo*, w: *Agostino. Dizionario Enciclopedico*, red. A.D. Fitzgerald – L. Alici – A. Pieretti, Roma 2007, s. 964-966.

- Coyle J.K., *Genesi adversus Manichaeos, De*, w: *Agostino. Dizionario Enciclopedico*, red. A.D. Fitzgerald – L. Alici – A. Pieretti, Roma 2007, s. 747-748.
- Dolbeau F., *Un poème philosophique de l'Antiquité tardive: De pulchritudine mundi: Remarques sur le Liber XXI sententiarum*, „Revue des Etudes Augustiniennes et Patristiques” 42/1 (1996) s. 21-44.
- Edling J., *Świat manifestacją Bożej dobroci i miłości w ujęciu św. Augustyna*, „Pedagogika Katolicka” 11/2 (2012) s. 100-114.
- Ferrari L.C., *Cosmologia*, w: *Agostino. Dizionario Enciclopedico*, red. A.D. Fitzgerald – L. Alici – A. Pieretti, Roma 2007, s. 488-491.
- Fontanier J.-M., *La beauté selon Saint Augustin*, Rennes 2008.
- Fontanier J.-M., *Sur le traité d'Augustin „De pulchro et apto”: convenance, beauté et adaptation*, „Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques” 73/3 (1989) s. 413-421.
- Grossi V., *Agustín de Hipona. Vida, escritos, legado histórico*, Madrid 2022.
- Grossi V., *La „via pulchritudinis” nella riflessione di Agostino d'Ippona*, „Pontificia Academia Theologica” 4/2 (2005) s. 347-376.
- Harrison C., *Beauty and Revelation in Thought of Saint Augustine*, Oxford 1992.
- Jan Paweł II, *List apostolski „Augustinum Hipponensem” Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych i wiernych kościoła katolickiego w 1600 rocznicę nawrócenia św. Augustyna biskupa i doktora kościoła*, „Vox Patrum” 14 (1988) s. 7-46.
- Jaśkiewicz S., *Koncepcja Boga Stwórcy według św. Augustyna*, „Studia Teologii Dogmatycznej” 7 (2021) s. 78-91.
- Jaśkiewicz S., *Święty Augustyn – poszukiwanie Boga*, Katowice 2012.
- Junxiao B., *St. Augustine's Cosmological Arguments on Transcendent Beauty*, „International Journal of Sino-Western Studies” 25 (2023) s. 64-77.
- Karpowicz-Zbińkowska A., *Augustyńskie podejście do piękna w muzyce w ujęciu kard. J. Ratzingera*, w: *Muzyka sakralna. Piękno ocalone i ocalające*, red. J. Bramorski, Gdańsk 2016, s. 43-53.
- Kijewska A., *Święty Augustyn*, Warszawa 2007.
- Kowalczyk St., *Argumenty z przyczynowości sprawczej i celowości w augustyńskiej filozofii Boga*, „Roczniki Filozoficzne” 19/1 (1971) s. 73-83.
- Mendoza M., *Pulchritudine mundi, De*, *Nuovo dizionario patristico e di antichità cristiane P-Z*, red. A. Di Berardino, Genova – Milano, s. 4412-4413.
- Pagani P., *Il libro settimo delle „Confessioni”: Dio e il male*, „Forum” 6 (2020) s. 115-138.
- Piccolomini R. – Monopoli N., *L'attualità di Agostino. Commento alla Lettera apostolica „Agostino d'Ippona” di Giovanni Paolo II*, Roma 1976.
- Pizzani U., *Qualche osservazione sul concetto di armonia cosmica in Agostino e Casiodoro alla luce di Sap 11,21(20)*, „Augustinianum” 32/2 (1992) s. 301-322.

- Pricopi V.A., *Augustine of Hippo on „creatio ex nihilo”*, „Agathos: An International Review of the Humanities and Social Sciences” 9/1 (2018) s. 35-44.
- Sant’Agostino. La Bellezza*, red. R. Piccolomini, Roma 2012.
- Salvestrini A., *L’artefice nel pensiero francescano*, Milano 2023.
- Scalisi M., *La Bellezza in Agostino d’Ippona. Poter educare attraverso il bello sensibile al Bello Immutabile*, Roma 2009.
- Schoepflin M., *Dalla carne a Dio. Sant’Agostino e la bellezza*, Firenze 2010.
- Sciuto I., *Bellezza*, w: *Agostino. Dizionario Enciclopedico*, red. A.D. Fitzgerald – L. Alici – A. Pieretti, Roma 2007, s. 287-291.
- Tavola dei Sermones*, w: *Agostino. Dizionario Enciclopedico*, red. A.D. Fitzgerald – L. Alici – A. Pieretti, Roma 2007, s. 75-101.
- Trapè A., *Święty Augustyn. Człowiek – duszpasterz – mistyk*, tł. J. Sulowski, Warszawa 1987.
- Turzyński P., *Piękno w teologii świętego Augustyna. Próba systematyzacji Augustyńskiej estetyki teologicznej*, Radom 2013.
- Turzyński P., *Zasada wewnętrzności w myśli świętego Augustyna*, „Vox Patrum” 75 (2020) s. 485-506.
- Vannier M.-A., *La beauté chez S. Augustin*, „Revue Connaissance des Pères de l’Église” 111 (2008) s. 59-61.
- Williams R., *Creazione*, w: *Agostino. Dizionario Enciclopedico*, red. A.D. Fitzgerald – L. Alici – A. Pieretti, Roma 2007, s. 491-496.